

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І.І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
Кафедра загальної психології та психології розвитку особистості

Д и п л о м н а р о б о т а

бакалавра

на тему: **«Психологічні особливості осіб з різним рівнем толерантності»**
«Psychological features of persons with different levels of tolerance»

Виконав: студент денної форми навчання
напряму підготовки 6.030102 Психологія

Бабчук Микита Ігорович

Керівник к.психол.н., доц. Буганова В.М

_____ (підпис)

Рецензент д.психол.н., проф. Родіна Н.В

_____ (підпис)

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ __ від __.__.2018 р.

Захищено на засіданні ЕК №
протокол № __ від __.__.2018 р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Голова ДЕК

_____ Кіреєва З.О.
(підпис)

_____ Родіна Н.В.
(підпис)

Одеса – 2018 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТОЛЕРАНТНОСТІ	5
1.1. Поняття «толерантність» в історичному та сучасному контекстах.....	5
1.2 Структура толерантності	16
1.3. Властивості особистості, що супроводжують прояви толерантності	25
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	30
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	31
2.1. Зміст та етапи емпіричного дослідження	31
2.2. Короткий огляд методик, спрямованих на діагностику характеристик толерантності.....	32
2.3. Кореляційні зв'язки між показниками толерантності та факторами особистості (за Р. Кеттеллом)	35
2.4. Специфіка факторної структури особистості (за Р. Кеттеллом) толерантних і інтолерантних осіб.....	40
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	52
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55
ДОДАТКИ.....	63

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасне українське суспільство переживає досить гострі трансформаційні процеси, що викликають необхідність глибокого осмислення питань безконфліктної взаємодії між людьми. Вочевидь в науці виникає потреба в різнобічному розгляді феномена толерантності, який і є засадою такої взаємодії.

У сучасній психології проблема толерантності розглядається неоднозначно. Поряд із теоретичними питаннями про сутність феномену, систематизації його проявів, розробляються і прикладні аспекти: формування толерантної свідомості (Г.У. Солдатова, Л.О. Шайгерова, О.Д. Шарова). Окремі дослідники вивчають особистісні якості людини, на яких ґрунтується толерантність, вплив індивідуально–психологічних властивостей особистості на толерантне ставлення (Д.В. Зинов'єв, Т.В. Углова).

У зарубіжній психології цей напрямок певним чином представлений дослідженнями Т. Адорно (авторитарний тип особистості), Р. Кеттелла (портрет особистості), А. Маслоу (особливості особистості, що самоактуалізується), Г. Олпорта (характеристики толерантної та інтолерантної особистості), Е. Фромма (аналіз соціальних та етнічних установок в особистості) тощо.

Незважаючи на численність робіт з проблем толерантності, є труднощі в складанні цілісного образу толерантної особистості, що значно обумовлено існуванням індивідуально–психологічних відмінностей між людьми.

Метою дослідження є: теоретико–емпіричне дослідження психологічних особливостей осіб із різним рівнем толерантності.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати літературні джерела з проблеми толерантності.
2. Виявити спектр рис особистості, що супроводжують різні прояви толерантності.

3. Вивчити психологічні особливості осіб, які розрізняються рівнем толерантності.

Об'єкт дослідження: толерантність особистості.

Предмет дослідження: психологічні особливості осіб із різним рівнем толерантності.

Методи дослідження. У дипломній роботі використано: 1) теоретичні (аналіз та систематизація теоретичних підходів та емпіричних результатів, що містяться у наукових літературних джерелах); 2) емпіричні (тестування); 3) математико–статистичні методи (t–критерій Стьюдента (SPSS 13.0 for Windows)); використовувався кількісний (кореляційний) та якісний аналіз.

Психодіагностичний комплекс склали традиційні, стандартизовані психодіагностичні методики: «Тест–опитувальник якісних показників толерантності» (О.П. Саннікова, О.Г. Бабчук), «16–факторний особистісний опитувальник» (Р. Кеттелл).

Дослідження було проведене на базі Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (факультет психології та соціальної роботи) та Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (фізико–математичний факультет). Загальна кількість досліджуваних – 54 особи.

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг роботи складає 66 сторінок комп'ютерного тексту. Робота містить 1 таблицю, 2 рисунки, 3 додатки. Список використаних джерел включає 76 найменувань.

ВИСНОВКИ

Теоретико–емпіричне дослідження психологічних особливостей осіб з різним рівнем толерантності призвело до таких результатів:

1. Теоретично встановлено, що толерантність є властивістю особистості, яка проявляється у здатності розуміння, прийняття «іншого» із визнанням його прав на власну позицію, думку, індивідуальність, у готовності активно взаємодіяти зі світом у позитивному напрямку.

2. Теоретично виявлено на емпірично підтверджено певний спектр властивостей, який супроводжує прояви толерантності. Серед таких властивостей особистості ряд характерологічних та темпераментальних характеристик особистості.

На основі кореляційного аналізу були отримані значущі зв'язки між показниками толерантності та показниками етнічної, соціальної толерантності і толерантності як сукупності установок, переконань, що обумовлюють толерантне ставлення до світу. Підтверджено зв'язок якісних характеристик толерантності з факторами особистості (за Р. Кеттеллом).

3. У результаті якісного аналізу було виявлено особи з високими та низькими значеннями (рівнем) загального показника толерантності.

Виявлено, що толерантні особистості товариські; в них виражені усі характеристики активності спілкування – висока потреба, легкість у спілкуванні, широта та прояв ініціативи у встановленні контактів і зав'язуванні знайомств, помірно виражені усталеність і виразність спілкування. Відрізняються довірливістю, добродушністю, відкритістю; силою «Я», соціальною сміливістю, відсутністю схильності до почуття провини (впевненістю в собі), самодостатністю і незалежністю, а також екстраверсією та емоційною стабільністю.

Інтолерантні особи також мають потребу в спілкуванні (їх не можна вважати не товариськими). Досить експресивні, але їх товариськість характеризуються вузькістю контактів з оточуючими, обмеженістю

соціального простору, вибірковістю, достатньо вираженою усталеністю спілкування. Схожість із толерантними особами у них проявляється за показником виразності в спілкуванні. Їх особистість характеризується силою “зверх – Я”, прихильністю до порядку, консерватизмом. Вони схильні до домінування, але в цілому є конформними. На темпераментальному рівні характеризуються кортикальною живістю, що виражається відчуженістю, відособленістю, низькою чутливістю, суворістю (можливо, жорстокістю), практичністю, відсутністю схильності мріяти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абакумова И. В. О становлении толерантной личности в поликультурном образовании / И. В. Абакумова, П. Н. Ермаков // Вопросы психологии. – 2003. – № 3. – С. 78–82
2. Анастаси А. Психологическое тестирование/Анна Анастаси, Сюзан Урбина – СПб: Питер, 2001. – 688с.
3. Асмолов А.Г. Толерантность: различные парадигмы анализа/ Александр Григорьевич Асмолов// Толерантность в общественном сознании России.– М., 1998.– С. 15–20.
4. Асмолов А.Г. Практическая психология и проектирование вариативного образования в России: от парадигмы конфликта – к парадигме толерантности. Текст. // А.Г. Асмолов// Вопр. психологии. – 2003. – № 4. – С.3–12.
5. Бабчук О.Г. Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / О.Г.Бабчук; Південноукр. націон. пед. ун–т імені К.Д.Ушинського. — О., 2012. — 19 с.
6. Баранов Г. В. Философия: словарь понятий [Текст] : учеб. пособие для студентов (аспирантов) гуманитар., соц., экон. специальностей / Баранов Геннадий Владимирович – М–во образования и науки Рос. Федерации [и др.]. – Изд. 4–е, стер. – Омск : Сфера, 2006. – 196 с.
7. Батаршев А.В. Многофакторный личностный опросник Р.Кеттелла: Практическое руководство / Батаршев А.В. – М.: ТЦ Сфера, 2002.–96 с.
8. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації/ Ф.С. Бацевич. – К.: Довіра, 2007. – 205с.
9. Блинова О.Є. Психологічні умови толерантності студентів у міжетнічній взаємодії / Олена Євгенівна Блинова // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова: зб. наукових праць. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – № 26 (50). – Ч.1. – С.166–170. – (Серія № 12: Психологічні науки).
- 10.Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других /Виктор Васильевич Бойко – М.: Информационно–издательский дом «Филинъ», 1996. – 472с.

11. Большой толковый словарь русского языка / [под ред. С.А.Кузнецова] – СПб, 2000. – 1536с.
12. Братченко С.Л. Психологические основания исследования толерантности в образовании /С. Л. Братченко // Педагогика развития: ключевые компетентности и их становление. – Красноярск, 2003. – С. 104–117.
13. Василюк Ф.Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) /Федор Ефимович Василюк–М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984.– 200 с.
14. Волошина О.В. Педагогічні проблеми виховання толерантності у підлітковому віці. Наукові записки/ О.В. Волошина. – Тернопіль: ТНПУ, 2005. – Вип.3. – С. 20–24.
15. Габдулхаков В.Ф. О технологии формирования толерантной личности / В.Ф. Габдулхаков // Мир образования – образование в мире. – 2004. – № 1. – С. 64–74.
16. Грива О.А. Толерантність молоді у полікультурному середовищі: [Монографія] /Ольга Анатоліївна Грива.–К.:Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 2007. – 275 с.
17. Гриншпун И.Б. К вопросу о методах диагностики толерантности/ И.Б. Гриншпун//Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика): Сб.научн.–метод.ст. – М.: Издательство Московского психолого–социального института; Воронеж : Издательство НПО "МОДЭК", 2003 – 2 изд., стереотип – С.209–216.
18. Гусєв А.І. Толерантність до невизначеності як чинник розвитку ідентичності особистості : автореф. дис.. на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук: 19.00.01 – «Загальна психологія, історія психології» /А.І. Гусєв. – Одеса,2009. – 20с.
19. Дробижева Л.М Толерантность и рост этнического самосознания: пределы совместимости /Леокадия Михайловна Дробижева // Толерантность и согласие / Отв. ред. В.А. Тишков. – М., 1997. – С. 62–63.

- 20.Євтух О.Б. Межетнічний конфлікт у контексті міжетнічної взаємодії /О.Б. Євтух// Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірн. наук. р. – Випуск16. – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна. – 2010. – С.484 – 488.
- 21.Зимбули А.Е. Почему терпимость и какая терпимость /А.Е. Зимбули// Вестник СПбГУ,1996 – №3 – С. 23–27
- 22.Зиновьев Д.В. Повышение педагогического мастерства будущего педагога на основе формирования социокультурной толерантности: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.08/ Зиновьев Дмитрий Викторович. – Красноярск, 2000. – 148 с.
- 23.Ильин И.А. Собрание сочинений: В 10т. /Иван Александрович Ильин – М.: Русская книга, 1994 – Т. 3. – 592 с.
- 24.Калинин С.И. Компьютерная обработка данных для психологов / С.И. Калинин [под науч. ред. А.Л. Тулупьева].– СПб.: “Речь”,2002.–136 с.
- 25.Клепцова Е.Ю. Психология и педагогика толерантности: учебное пособие для вузов / Елена Юрьевна Клепцова.– М.: Академический проект, 2004. – 176 с.
- 26.Колюткин Ю.Н. Личностные факторы развития познавательной активности /Ю.Н. Колюткин // Вопросы психологии,1984 – № 5 – с.41
- 27.Краткая философская энциклопедия/ Губский Е.Ф., Кораблева Г.В., Лутченко В.А.– М. Прогресс, 1994г. – 576с.
- 28.Кривцова Е.В. Толерантность личности в системе структурно–содержательных характеристик ценностного самоопределения: дисс...канд..психол.наук: 19.00.01– «Общая психология, психология личности, история психологи»/ Евгения Владимировна Кривцова.– Кемерово, 2010. – 201с.
- 29.Кристалл Г. Аффективная толерантность / Кристалл Генри // Журнал практичекой психологии и психоанализа, 2001– №3 – С. 24–39
- 30.Лабунская В.А. Социально психологические презентации толерантного – интолерантного межличностного общения: Научно–метод. пособие/

- [Науч. ред. П.Н. Ермаков; РГУ, фак.-т психологии]. – Ростов н/Д: Ростов. гос. ун-т, 2002. – 122с.
31. Леви-Стросс К. Раса и история // Леви-Стросс К. Путь масок / Пер. с фр.– М.: Республика, 2000. – 399 с.
 32. Лекторский В. А. О толерантности, плюрализме и критицизме/ В.А. Лекторский // Вопросы философии. – 1997. – № 11. – С. 45–54.
 33. Локк Дж. Послание о веротерпимости Сочинения в трех томах: Т. 3.— М.: Мысль, 1988.— С. 91–135
 34. Ляска Є.І. Роль педагога у формуванні толерантності в учнівській та студентській молоді : [Є. І. Ляска, Жешівський ун-т, м. Жешів, Польща] / Є.-І. Ляска // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2005. – Вип. 19, Ч. 1. – С. 125–134.
 35. Малькова В.К. Этничность и толерантность в средствах массовой информации / Малькова В.К., Тишков В.А. – М.. 2002, 348с.
 36. Маралов В.Г. Психология педагогического взаимодействия воспитателя с детьми /В.Г. Маралов – М.: Прометей, 1992. – 80 с.
 37. Мельников В.М. Введение в экспериментальную психологию личности / В.М. Мельников, Л.Т. Ямпольский – М.: Просвещение, 1985.– 319с.
 38. На пути к толерантному сознанию / [отв. ред. А.Г. Асмолов]. – М.: Смысл, 2000. – 255 с.
 39. Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных. [Учебное пособие. 3–е изд., стереотип] / А.Д. Наследов – СПб.: Речь, 2007. – 392 с.
 40. Ожегов С.И. Словарь русского языка / [Под ред. Н.Ю. Шведовой]. – М.: Рус.яз., 1982. – 812с.
 41. Оллпорт Г. Становление личности: избранные труды /Гордон Оллпорт – М.: Смысл, 2001 – 462с. (Перевод с английского Л. В. Трубицыной и Д.А. Леонтьева под общей редакцией Д. А. Леонтьева)
 42. Перекрестова І.Ю. Феномен толерантності в системі міжетнічних відносин / І.Ю. Перекрестова // Актуальні проблеми політики: зб. наук.

- праць / Голов. ред. С.В. Ківалов. – Одеса: Фенікс, 2005. – Вип. 25. – С. 313 – 317.
43. Поштарева Т.В. Сущностные компоненты толерантности /Т.В. Поштарева // Толерантность и коммуникативная культура педагога: материалы VI Всерос. Научно–практ. конф. Ачинск: АГПУ, 2004.–С. 52–54
44. Психодиагностика толерантности личности: практ. пособие / [под ред. Г.У. Солдатовой, Л. А. Шайгеровой]; авт.–сост.: Г.У. Солдатова и др. – Москва : Смысл, 2008. – 172 с.
45. Рерих Н. К. О Вечном.../ Н.К. Рерих – М.: Политиздат, 1991. – 462 с
46. Российский энциклопедический словарь: В 2 кн. / Гл. ред.: А. М. Прохоров — М.: Большая Российская энциклопедия, 2001, – Кн. 1: А–Н., Кн. 2: Н–Я. — 2015 с.
47. Рукавишников А.А. Факторный личностный опросник Р. Кэттелла. Руководство по использованию / А.А Рукавишников, М.В Соколова. – Санкт–Петербург, 1995. – 89 с.
48. Рюмшина Л.И. Библиотека психологии и педагогики толерантности /Л.И. Рюмшина// Вопросы психологии, 2002 – №2 – С. 130–131.
49. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации /А.П. Садохин –М.: Высш. шк., 2005г – 310 с.
50. Санникова О.П. Досвід діагностики толерантності: результати апробації оригінальної методики /О. П. Саннікова, О. Г. Бабчук// Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб. наук. пр. Київського національного університету імені Тараса Шевченка.–2011.–Т.2.–С. 68–73.
51. Санникова О.П. Феноменология личности: Избранные психологические труды / Ольга Павловна Санникова. – Одесса: СМІЛ, 2003. – 256 с.
52. Санникова О.П. Формально–динамические и качественные метахарактеристики индивидуальности / О.П. Санникова // Наука і освіта. – № 6–7. – 2007. – С. 30–32.
53. Санникова О.П. Эмоциональность в структуре личности / Ольга Павловна Санникова. – Одесса: Хорс, 1995. – 334 с.

- 54.Ситаров В.А. Педагогика и психология ненасилия в образовательном процессе/ В.А. Ситаров, В.Г. Маралов – М.: Академия, 2000.– с. 587.
- 55.Скок А.Г. Соціально–психологічні умови формування комунікативної толерантності у викладача вищого навчального закладу : автореф. дис. на здобуття канд. психол. наук: спец. 19.00.05 «Соціальна психологія, психологія соціальної роботи» / А.Г. Скок — К., 2007. — 19 с.
- 56.Спицина О.А. Психологические условия формирования когнитивного и поведенческого компонентов толерантности у младших школьников в образовательной среде: дисс... канд. психол. наук : 19.00.07 / Оксана Александровна Спицина – Казань, 2006 – 221 с.
- 57.Словарь по этике/ [Под ред. И. С. Кона].— 4-е изд.— .М.: Политиздат, 1981.—430 с.
- 58.Советский энциклопедический словарь / [Научно–редакционный совет: А. М. Прохоров (пред.)]. – М.: «Советская энциклопедия», 1981. – 1600 с.
- 59.Солдатова Г.У. Жить в мире с собой и другими. Тренинг толерантности для подростков. (Программа тренинга) / Г.У. Солдатова, Л.А. Шайгерова, О.Д. Шарова – М.: Генезис, 2001– 2-е изд.– 112с.
- 60.Солдатова Г.У. Психология межэтнической напряженности / Галина Уртанбековна Солдатова – М., 1998.– 386 с.
- 61.Степанов П.В. Как воспитывать толерантность в школе /П.В. Степанов // Народное образование. – 2001. – № 9. – С. 91– 97.
- 62.Сухих Е. С. Социально–перцептивный стиль и диспозиции личности как факторы толерантности: дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.01 / Сухих Екатерина Станиславовна. – Краснодар, 2006. – 143 с.
- 63.Тодорцева Ю. В. Формування толерантності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры»/ Юлія Вікторівна Тодорцева. – Одеса, 2004. – 20 с.

- 64.Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика): сб. научн. – метод. ст. – 2-е изд., Стереотип. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института: Воронеж, Изд-во НПО "МОДЭК", 2003. – 368 с.
- 65.Толковый словарь русского языка: в 4-х т. Т. 4 /[под ред. Д. Ушакова] – М.: ТЕРРА, 1996. – 752 с
- 66.Толстикова С.Н. Развитие коммуникативной толерантности у будущих социальных педагогов системы образования : дис....канд. психол. наук : 19.00.07/ Толстикова Светлана Николаевна.– Калуга, 2002. – 176 с.
- 67.Толстой Л.Н. Соединить в себе любовь к делу и к ученикам / Л.Н. Толстой// Учитель: Статьи. Документы. Педагогический поиск. Воспоминания. Страницы литературы. – М., 1991. – С. 114–115.
- 68.Уолцер Майкл. О терпимости (Перевод И. Мюрнберг, Общая научная редакция М.А. Абрамов) – М.:ИДЕЯ ПРЕСС Дом интеллектуальной книги, 2000.– С. 15–28, 99–108
- 69.Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. В 4-х тт. Пер. с нем. — 3-е изд., стереотип. — Спб.: Азбука — Терра, 1996. Т. IV—864 с.
- 70.Федосеева І.В. До проблеми діагностики толерантності в підлітковому віці/ І.В. Федосеева // Науковий часопис національного педагогічного НПУ імені М.П.Драгоманова : Психологічні науки. Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – Випуск 26 (50), Серія № 12.– с.320–325
- 71.Философский словарь по правам человека / Национ. ин-т по правам человека, Урал. гос. ун-т им. А.М. Горького, Урал. гос. юрид. акад., Гуманит. ун-т; [Ред. кол.: А.В. Гайда (пред.), Н.В. Брянник (отв. ред.) и др]. – Екатеринбург: Изд-во АМБ, 2006. – 711 с.
- 72.Философский энциклопедический словарь / [гл. ред.: Л.Ф. Ильичёв, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалёв, В.Г. Панов]. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.

73. Черных П.Я. Историко–этимологический словарь современного русского языка/ Павел Яковлевич Черных – Т. 2 –М.: Русский язык, 1993. – 560 с
74. Шанский Н.М. Школьный этимологический словарь русского языка : Происхождение слов / Н. М. Шанский, Т. А. Боброва. – 4–е изд., стер. – М. : Дрофа, 2001. – 398 с.
75. Энциклопедический словарь по политологии/ [Общ. ред. и сост. Ю.И. Аверьянов] – М.: Издательство Моск. коммерч. ун–та, 1993. – 431с.
76. ЮНЕСКО. Декларація принципів толерантності: затверджена резолюцією 5.61 від 16 листопада 1995 р. // Освіта України.–2003.–№ 83.–С.4.